

γνωστό τι συζητήθηκε. Αυτή η συνάντηση και τουλάχιστον άλλη μία που ακολουθεί, πρέπει να έπεισε την κομμουνιστική ηγεσία να εγκαταλείψει τους τελευταίους ενδοιασμούς της και να λάβει μέρος χωρίς όρους στην κυβέρνηση.

Αν η άφιξη του Ρορον έχει σχέση με την είσοδο του ΕΑΜ στην Κυβέρνηση τότε αυτή η επέμβαση σχετίζεται άμεσα με τη μυστική Αγγλο-σοβιετική συμφωνία για τα Βαλκάνια σύμφωνα με την οποία η Βρετανία θα έχει κυρίαρχο ρόλο στην Ελλάδα και η Σ. Ένωση στη Ρουμανία. Όταν το ΚΚΕ αποφασίζει να μπει στην κυβέρνηση δεν γνωρίζει την ύπαρξη αυτής της συμφωνίας και ενεργεί σύμφωνα με τις πολιτικές εκτιμήσεις του για τη δεδομένη συγκυρία. Είναι όμως πολύ πιθανό ότι στο θέμα ακολουθεί και τη συμβουλή της Μόσχας.

Έχοντας αποφασίσει να μην καταλάβει την εξουσία και όταν μετά από παρατεταμένες διαπραγματεύσεις κατά τη διάρκεια των οποίων σχεδόν κανείς από τους όρους του δεν γίνεται δεκτός, το ΚΚΕ επιλέγει να μπει στην κυβέρνηση επειδή προφανώς πιστεύει ότι μετά την απελευθέρωση το ΕΑΜ θα εξακολουθήσει να είναι η μεγαλύτερη οργάνωση και θα μπορεί να διαπραγματευθεί από θέση ισχύος. Στις 2 Σεπτεμβρίου ορκίζονται υπουργοί της Κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας τα μέλη του ΕΑΜ: Αλ.Σβώλος (Οικονομικών), Ν.Ασκούτσης (Μεταφορών), Ηλ.Τσιριμώκος (Εθνικής Οικονομίας), Γ.Ζέγβος (Γεωργίας), Μ.Πορφυρογένης (Εργασίας), Α.Αγγελόπουλος (υφυπουργός Οικονομικών)

ΟΙ ΠΑΡΑΜΟΝΕΣ ΤΗΣ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗΣ

Ο κύριος στόχος των Βρετανών να εμποδίσουν το ΕΑΜ και τους κομμουνιστές να καταλάβουν την εξουσία όταν θα αποχωρούν οι Γερμανοί και ταυτόχρονα να εγκαταστήσουν την κυβέρνηση εξορίας στην Αθήνα διευκολύνεται σε μεγάλο βαθμό με την είσοδο του ΕΑΜ στην κυβέρνηση. Στις αρχές Μαΐου 1944 η βρετανική πολιτική για την Ελλάδα αποτυπώνεται με σαφήνεια σε υπόμνημα για την ενημέρωση της βρετανικής στρατιωτικής ηγεσίας. Τα μακροπρόθεσμα πολιτικά και στρατηγικά συμφέροντα μας απαιτούν, τόνιζε το έγγραφο, να παραμείνει η Ελλάδα στη βρετανική σφαίρα επιρροής και να εμποδιστεί η ρωσική κυριαρχία στη χώρα αυτή, η οποία θα ζημιώσει σοβαρά τη στρατηγική μας θέση στην ανατολική Μεσόγειο. Για να

επιτευχθεί αυτός ο στόχος πρέπει να διευθετηθούν δύο ζητήματα: η Σοβιετική Ένωση να συμφωνήσει στην βρετανική κυριαρχία στην Ελλάδα και να αποσταλεί βρετανική δύναμη σ' αυτήν. Η συζήτηση αυτών των θεμάτων είχε ξεκινήσει πολύ πριν μπει το ΕΑΜ στην κυβέρνηση και είναι χαρακτηριστικό ότι η ελληνική κυβέρνηση παρέμεινε σε πλήρη άγνοια ως προς την εξέλιξη αυτών των ζητημάτων.

A. Η Συμφωνία των Ποσοστών

Την άνοιξη του 1944 ο Churchill και το Foreign Office ανησυχούν έντονα από τις αυξανόμενες ενδείξεις για σοβιετική κυριαρχία στα Βαλκάνια. Μετά από διπλωματικές συνεννοήσεις η Μόσχα συμφωνεί το Μάιο 1944 με την πρόταση του Eden να έχει αυτή την πρωτοβουλία στις στρατιωτικές υποθέσεις που αφορούν στη Ρουμανία και η Βρετανία να έχει αποφασιστικό ρόλο στις ελληνικές υποθέσεις. Η αμερικανική κυβέρνηση της οποίας τη σύμφωνη γνώμη ζητεί η Σοβιετική Ένωση τηρεί αρχικά αρνητική στάση παρά την προσωπική παρέμβαση του Churchill στον Roosevelt στις αρχές Ιουνίου επειδή δεν επιθυμεί το μοίρασμα των Βαλκανίων σε μεταπολεμικές σφαίρες επιρροής. Ενώ ο Roosevelt πείθεται τελικά διατηρώντας κάποιες επιφυλάξεις, το ζήτημα παραμένει στάσιμο μέχρι τον Οκτώβριο όταν το επαναφέρει ο Churchill κατά την επίσκεψή του στη Μόσχα. Προτείνει στον Stalin 90% στην Ελλάδα. Στη Γιουγκοσλαβία και Ουγγαρία θα έχουν ίση επιρροή ενώ στη Βουλγαρία η Σοβιετική Ένωση θα έχει το 75%. Η συμφωνία αυτή επικυρώνει μία κατάσταση που ήδη υφίσταται και την οποία τηρούν τόσο οι Βρετανοί όσο και οι σοβιετικοί το καλοκαίρι και το Σεπτέμβριο 1944. Οι σοβιετικοί οπωσδήποτε αντιλαμβάνονται ότι η συμφωνία αυτή καταδικάζει το ΕΑΜ να περάσει κάτω από τον έλεγχο των εθνικών δυνάμεων. Παρ' όλα αυτά η Μόσχα επιβεβαιώνει αυτό το καθεστώς που άτυπα ισχύει. Στις 23 Σεπτεμβρίου 1944 υπόμνημα του Σοβιετικού Υπουργείου προς το Foreign Office αναφέρεται στις συνομιλίες του προηγούμενου Μαΐου όταν έγινε αποδεκτή η βρετανική πρόταση να αναλάβει την πρωτοβουλία στο στρατιωτικό τομέα η Σοβιετική Ένωση στη Ρουμανία και η Βρετανία στην Ελλάδα. Επιβεβαιώνει εκείνη τη συμφωνία και δηλώνει ότι η Σοβιετική Ένωση δεν έχει αντίρρηση για την αποστολή βρετανικής δύναμης στην

Ελλάδα και δεν έχει πρόθεση να στείλει σοβιετικές δυνάμεις σ' αυτή τη χώρα.⁶³

Η προθυμία με την οποία ο Stalin αποδέχεται να έχει η Βρετανία τον έλεγχο της Ελλάδας, σε αντίθεση με την αντιπαράθεση Eden και Molotov για τις αντίστοιχες σφαίρες επιρροής στις άλλες βαλκανικές χώρες και στην Ουγγαρία, υπογραμμίζει το γεγονός ότι η Σοβιετική Ένωση έχει παραιτηθεί από οποιαδήποτε διεκδίκηση άμεσης επιρροής στην Ελλάδα. Για αυτή την αλλαγή της σοβιετικής πολιτικής το ΕΑΜ δεν ενημερώνεται.

Β. Η Αποστολή Βρετανικών Δυνάμεων στην Ελλάδα

Η απόρριψη στη Συμμαχική Διάσκεψη του Quebec τον Αύγουστο 1943 του βρετανικού σχεδίου για συμμαχική απόβαση στην Ελλάδα και στα Βαλκάνια, η οποία θα εξουδετέρωνε και τον κίνδυνο να καταλάβει το ΕΑΜ την εξουσία κατά την απελευθέρωση, σημαίνει ότι η Ελλάδα θα απελευθερωθεί όταν αποχωρήσουν οι γερμανικές δυνάμεις.

Για να καλυφτεί το κενό που θα δημιουργήσει η γερμανική υποχώρηση το Foreign Office πιστεύει στα τέλη Σεπτεμβρίου 1943 ότι για στρατιωτικούς αλλά κυρίως για πολιτικούς λόγους είναι απαραίτητο να σταλεί έγκαιρα μία βρετανική στρατιωτική δύναμη στην Ελλάδα ακόμα και αν πρέπει να αποσπαστεί από άλλες επιχειρήσεις. Αντίθετα με την εκτίμηση του Βρετανικού Γενικού Επιτελείου ότι απαιτούνται 80.000 άνδρες ο Churchill επισημαίνει ότι για να υποστηριχθεί η εγκατάσταση της κυβέρνησης στην Αθήνα θα απαιτηθούν μόνο 5.000 άνδρες με ελαφρύ οπλισμό. Οι άνδρες αυτοί δεν πρόκειται να πολεμήσουν αλλά να κάνουν αισθητή την βρετανική παρουσία η οποία όπως υπογραμμίζει, θα γίνει σεβαστή ειδικά επειδή πρόκειται να σώσει τη χώρα από την πείνα εφ' όσον η τροφοδοσία της Ελλάδας τους πρώτους μήνες μετά την απελευθέρωση θα εξαρτάται εντελώς από την Βρετανία. Στο υπόμνημα που καταθέτει στο Πολεμικό Υπουργικό Συμβούλιο ο Eden υπογραμμίζει αποκλειστικά την πολιτική διάσταση του προβλήματος και τονίζει ότι η διατήρηση της πολιτικής επιρροής στην Ν. Α. Ευρώπη απαιτεί να αποσταλεί βρετανική δύναμη στην Ελλάδα διαφορετικά η

⁶³ R15193 F.O. 371/43692 Clark-Kerr (Μόσχα) προς F.O. τηλεγράφημα 2530 23 Σεπτεμβρίου 1944

κυβέρνηση που θα αναλάβει την εξουσία θα θέσει τη χώρα κάτω από σοβιετική κυριαρχία.

Η αποστολή δύναμης 10.000 ανδρών εγκρίνεται στις 9 Αυγούστου 1944. Η αμερικανική και η σοβιετική κυβέρνηση ενημερώνονται στις 17 Αυγούστου και 21 Σεπτεμβρίου αντίστοιχα.⁶⁴

Γ. Η Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας μεταφέρεται στην Ιταλία.

Η απόφαση να μεταφερθεί η Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας στην Ιταλία ανακοινώνεται από τον Churchill στον Παπανδρέου στη συνάντησή τους στη Ρώμη, μετά από αίτημα του τελευταίου, στις 21 Αυγούστου 1944. Η Κυβέρνηση πρέπει να απομακρυνθεί από τη δηλητηριώδη ατμόσφαιρα δολοπλοκιών του Καΐρου και να μεταφερθεί στην Ιταλία κοντά στο Αρχηγείο του Ανώτατου Συμμαχικού Διοικητή στρατηγού Wilson όπου θα αναμένει τις εξελίξεις με ψυχραιμία όπως τονίζει ο Churchill στον Παπανδρέου.

Η ελληνική κυβέρνηση μετακινείται από το Κάιρο στην Ιταλία στις 8 Σεπτεμβρίου και εγκαθίσταται στο ξενοδοχείο του μικρού χωριού Cava dei Tirreni κοντά στο Σαλέρνο. Τη συνοδεύει μόνο ο Βρετανός πρεσβευτής Leeper. Με τον τρόπο αυτό οι Βρετανοί τη θέτουν κάτω από τον αδιαμφισβήτητο έλεγχο τους αποκόπτοντας και από τις τελευταίες προετοιμασίες της απελευθέρωσης, η οποία σχεδιάζεται από την αρχή ως βρετανική επιχείρηση. Για να δικαιολογηθεί ως ένα βαθμό η παρουσία της στην Ιταλία οι βρετανικές στρατιωτικές αρχές προσκαλούν την κυβέρνηση να συμμετάσχει σε συσκέψεις για την εφαρμογή του Σχεδίου «Μάννα» που αφορά ουσιαστικά στην επιστροφή στην Ελλάδα. Ο Churchill όμως έχει δώσει εντολές να μη γνωστοποιηθεί στην ελληνική κυβέρνηση η ημερομηνία αυτής της επιχείρησης παρά μόνο 24 ώρες πριν από την έναρξή της. Παρά το γεγονός ότι οι υπουργοί του ΕΑΜ συνεργάζονται πλήρως με τα υπόλοιπα μέλη της κυβέρνησης οι βρετανικές και ελληνικές αρχές υποπτεύονται ότι αυτή η οργάνωση θα προσπαθήσει να προκαταλάβει την αποστολή βρετανικών δυνάμεων στην Ελλάδα και να καταλάβει την εξουσία. Για να εμποδιστεί ένα τέτοιο ενδεχόμενο είναι απαραίτητο να αποφασιστούν μία σειρά από μέτρα, τα κυριότερα από αυτά είναι να τεθούν οι δυνάμεις του ΕΑΜ κάτω από βρετανική

⁶⁴ R12457 F.O.371/43715 W.O.(44)433 Υπόμνημα Eden 8 Αυγούστου 1944

διοίκηση και να εξασφαλιστεί η περιοχή της Αθήνας από ένα πραξικόπημα του ΕΑΜ. Γι' αυτό το λόγο ο αρχηγός των Συμμαχικών Δυνάμεων Μεσογείου στρατηγός Wilson καλεί τους στρατηγούς Σαράφη και Ζέρβα σε σύσκεψη στην Ιταλία, στην οποία συμμετέχει και ο Παπανδρέου με τέσσερεις υπουργούς του. Στη σύσκεψη που γίνεται στην Καζέρτα κοντά στη Νάπολη στις 26 Σεπτεμβρίου 1944 προεδρεύει ο Wilson και συμμετέχει ο Harold Macmillan, υπουργός αρμόδιος για το Συμμαχικό Στρατηγείο Μεσογείου, ο Leeper και ο αντιστράτηγος Ronald Scobie που έχει πρόσφατα διοριστεί Στρατιωτικός Διοικητής για την Ελλάδα. Σύμφωνα με τις αποφάσεις που παίρνονται ομόφωνα και ορίζουν ότι όλες οι δυνάμεις των ανταρτών τίθενται υπό τις διαταγές του Scobie, τα τάγματα ασφαλείας χαρακτηρίζονται όργανα του εχθρού και αν δεν παραδοθούν σύμφωνα με τις διαταγές του Scobie θα αντιμετωπισθούν ως μονάδες του εχθρού, ενώ όλες οι ελληνικές δυνάμεις στο λεκανοπέδιο Αττικής διοικούνται από το στρατηγό Σπηλιωτόπουλο που δρα σε στενή συνεργασία με αντιπροσώπους της κυβέρνησης που προβλέπεται να φθάσουν κρυφά στην Αθήνα.⁶⁵

Καμία δράση δεν πρέπει να αναληφθεί στην Αθήνα παρά μόνο αν το διατάξει ο Scobie. Ο ΕΛΑΣ διατάσσεται να κρατήσει τις δυνάμεις του έξω από την περιοχή της Αττικής για να αποφευχθεί σύγχυση όπως τονίζεται χαρακτηριστικά. Ο Σπηλιωτόπουλος που έχει διοριστεί από τον Παπανδρέου Στρατιωτικός Διοικητής Αθηνών, πριν μπει το ΕΑΜ στην κυβέρνηση και χωρίς να το γνωρίζει αυτή η οργάνωση, εφοδιάζεται από τον Αύγουστο 1944 με όπλα και χρήματα για να συγκροτήσει μία αντίπαλη δύναμη στον ΕΛΑΣ στην Αθήνα. Για την παραλαβή αυτού του οπλισμού χρησιμοποιεί την οργάνωση "Χ", που συνεργάζεται όμως με τους γερμανούς όπως υποστηρίζει η βρετανική υπηρεσία SOE. Η δικαιολογία που προβάλλει ο Σπηλιωτόπουλος είναι ότι οι επαφές αυτής της οργάνωσης με τους γερμανούς επιτρέπει την ασφαλή μεταφορά των όπλων στην Αθήνα.

Η κριτική των βρετανικών υπηρεσιών που εστιάζεται εκτός από τη συνεργασία με τη "Χ" και στην ατελή προετοιμασία για την απελευθέρωση συνοδεύεται

---

⁶⁵ R15394 F.O.371/43693 τηλεγράφημα Wilson MEDCOS 194, 27 Σεπτεμβρίου 1944.

και από την έντονη κριτική που ασκείται εναντίον του Σπηλιοτόπουλου από το ΕΑΜ, τον Ζέρβα και την ΕΚΚΑ .⁶⁶

Οι Γερμανοί αρχίζουν να αποσύρουν τις δυνάμεις τους από την Ελλάδα το Σεπτέμβριο αλλά από τα τέλη Ιουνίου 1944 διερευνούν τη δυνατότητα να διαπραγματευθούν με τους Βρετανούς την παράδοση τους. Στα μέσα Αυγούστου γίνονται δύο τέτοιες προσεγγίσεις προς το Foreign Office από τον Dr.Neubacher, πληρεξούσιο υπουργό για την Ελλάδα και τον στρατηγό H.Lanz, διοικητή του 22^{ου} Ορεινού Σώματος Στρατού, με τη μεσολάβηση πρακτόρων του SOE.

Το Foreign Office ενημερώνει στο Κάιρο το λόρδο Μογνε, υπουργό υπεύθυνο για τη Μέση Ανατολή, ότι οι βρετανικές αρχές θα πρέπει να επωφεληθούν από οποιαδήποτε σοβαρή προσέγγιση των Γερμανών στην Ελλάδα. Επισημαίνει όμως επιπλέον ότι αυτό που εξυπηρετεί τα βρετανικά συμφέροντα κατά τον καλύτερο δυνατό τρόπο είναι, όταν τα βρετανικά στρατεύματα θα είναι έτοιμα να μεταφερθούν στην Ελλάδα, να γίνουν οι κατάλληλες συνεννοήσεις ώστε να παραδοθούν σ' αυτά όλα τα γερμανικά όπλα και εφόδια για να μην πέσουν στα χέρια του ΕΑΜ, ώστε να μη δημιουργηθεί κενό το οποίο θα μπορούσε να εκμεταλλευτεί πλήρως το ΕΑΜ⁶⁷ Όταν στα τέλη Σεπτεμβρίου οι Γερμανοί καταλαβαίνουν ότι οι Βρετανοί δεν έχουν σημαντικές δυνάμεις να διαθέσουν για την Ελλάδα τους πληροφορούν ότι θα παραδοθούν μόνο αν τους ασκήσουν αφόρητη πίεση. Διατηρούν όμως τις επαφές μαζί τους για να αποφύγουν προφανώς περαιτέρω αιματοχυσία. Στις 12 Οκτωβρίου 1944 οι Γερμανοί εκκενώνουν την Αθήνα και τον Πειραιά χωρίς να παραδοθούν. Ανακηρύσσουν την Αθήνα ανοικτή πόλη αλλά ανατινάσσουν τις προβλήτες στο λιμάνι του Πειραιά όπου η ένοπλη αντίσταση των εργατών του ηλεκτρικού εργοστασίου που ενισχύονται από τοπική μονάδα του ΕΛΑΣ δεν επιτρέπει στους Γερμανούς να το ανατινάξουν.

---

⁶⁶ R16218 F.O.371/43693 τηλεγραφήματα Force 133 (SOE) και αντισυνταγματάρχη Sheppard 26-30 Σεπτεμβρίου 1944

⁶⁷ R12650 F.O.371/43691 τηλεγράφημα F.O.2760 14 Αυγούστου 1944

Δ. Η Επιχείρηση «ΜΑΝΑ»

Στις παραμονές της Απελευθέρωσης δύο από τα βασικά προβλήματα που αντιμετωπίζει η κυβέρνηση Παπανδρέου είναι η εκκένωση των ελληνικών εδαφών που βρίσκονται υπό βουλγαρική κατοχή και το πρόβλημα της επιστροφής του Γεώργιου στην Ελλάδα. Και τα δύο αναλαμβάνει να επιλύσει η βρετανική κυβέρνηση. Όσον αφορά το πρώτο η σοβιετική κυβέρνηση αποδέχεται στις αρχές Οκτωβρίου την βρετανική πρόταση να αποχωρήσουν τα βουλγαρικά στρατεύματα από την Ελλάδα και τη Γιουγκοσλαβία πριν αρχίσουν οι διαπραγματεύσεις για την ανακωχή της Βουλγαρίας. Ως προς το δεύτερο το Foreign Office αντιδρά έντονα στην επιμονή του Γεώργιου να επιστρέψει γρήγορα στην Ελλάδα επειδή, όπως ενημερώνει τον Churchill, η βρετανική πολιτική και η αποστολή της βρετανικής δύναμης στην Ελλάδα θα γίνει ευρύτατα αποδεκτή αν ο βασιλιάς δηλώσει ότι δεν θα επιστρέψει πριν εκφραστεί ο ελληνικός λαός στο ζήτημα αυτό.

Γι' αυτό ακριβώς το λόγο ο Churchill παρεμβαίνει προσωπικά στο Γεώργιο και αποσπά την απρόθυμη συμφωνία του να μην επιμένει προς το παρόν στο θέμα αυτό.⁶⁸

Το κεντρικό όμως πρόβλημα που εξακολουθεί να απασχολεί την πλειοψηφία της Κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας είναι η στάση του ΕΑΜ κατά την αποχώρηση των Γερμανών. Αυτή η έντονη ανησυχία εξ αιτίας της διάχυτης δυσπιστίας ως τις διακηρυγμένες προθέσεις του ότι θα αποφύγει μονομερείς ενέργειες, δεν εκφράζεται ανοικτά επειδή το ΕΑΜ συμμετέχει στην κυβέρνηση εξακολουθεί όμως να διακατέχει τους αστούς υπουργούς της μέχρι την άφιξη της στην Αθήνα στις 18 Οκτωβρίου.⁶⁹ Κατά συνέπεια εντείνεται η προσπάθεια του Παπανδρέου, εμφανής ήδη από τις παραμονές του Συνεδρίου του Λιβάνου, να συγκροτηθεί ένα κοινό μέτωπο κατά του ΕΑΜ την κρίσιμη περίοδο της απελευθέρωσης.

Οι Βρετανοί από την πλευρά τους έχουν αναλάβει να παρεμποδίσουν την κατάληψη της εξουσίας από το ΕΑΜ αποστέλλοντας μία στρατιωτική δύναμη με το πρόσχημα της διανομής βοήθειας. Η ελληνική πλευρά, ακόμα και αν της επέτρεπαν οι Βρετανοί να λάβει μέρος σ' αυτήν, δεν έχει στην ουσία

⁶⁸ R16400 F.O.371/43717 Churchill προς Eden M1001/4 και M1009/4 4 και 6 Οκτωβρίου 1944

⁶⁹ Θ. Τσάτσου, *Αι Παραμοναί της Απελευθέρωσης (1944)*, Ικαρος, Αθήνα, 1973 (Β' έκδοσις) σ.153-166.

διαθέσιμες στρατιωτικές δυνάμεις. Η 3^η Ταξιαρχία που την περίοδο αυτή συμμετέχει στις συμμαχικές επιχειρήσεις εναντίον των Γερμανών στο μέτωπο της Ιταλίας έχει προκύψει από την εκκαθάριση του στρατού μετά το κίνημα του Απριλίου και οι Βρετανοί αποκλείουν την αποστολή της στην Ελλάδα στην κρίσιμη αυτή φάση καθαρά για λόγους πολιτικής σκοπιμότητας. Για τους ίδιους λόγους αλλά και γιατί επιπλέον είναι ουσιαστικά ανέφικτο, αποκλείουν οι Βρετανοί τη συγκρότηση εθνικού στρατού εντός Ελλάδας από μονάδες των ανταρτών.

Πρόκειται για πρόταση του Παπανδρέου που διατυπώνει μόλις γίνεται πρωθυπουργός και στοχεύει στο να αποκλείσει από αυτόν το στρατό τον ΕΛΑΣ και να τον διαλύσει.⁷⁰ Η πρόταση εκτός από την αντίδραση του αρχηγού των συμμαχικών δυνάμεων Μεσογείου που επισημαίνει ότι μία τέτοια εξέλιξη συγκρούεται με τους συμμαχικούς στρατιωτικούς στόχους στην Ελλάδα, είναι σε πλήρη αντίθεση με την βρετανική πολιτική που θεωρεί απαραίτητη την είσοδο του ΕΑΜ στην κυβέρνηση.

Ο Παπανδρέου οπωσδήποτε κατανοεί ότι προτείνει τη διάλυση του ΕΛΑΣ ενώ αναμένει την είσοδο του ΕΑΜ στην κυβέρνηση για να εξασφαλίσει την απρόσκοπτη επάνοδο της στην Ελλάδα. Η αντίφαση αυτή υπογραμμίζει την προσπάθεια του να συγκροτήσει ένα αντίπαλο δέος στο ΕΑΜ εν όψει της επικείμενης απελευθέρωσης. Για τη διευθέτηση αυτής της αντίφασης και γενικότερα των προβλημάτων εγκατάστασης της κυβέρνησης στην Αθήνα επαφίεται στη στήριξη των Βρετανών σε τέτοιο βαθμό που προκαλεί τη δυσαρέσκειά τους για την αδράνεια του.

Με την αναβολή συγκρότησης του εθνικού στρατού οι δυνάμεις αναχαίτισης του ΕΑΜ/ΕΛΑΣ περιορίζονται σ' ένα ετερόκλητο σύνολο οργανώσεων και ομάδων που εκτείνονται από τον ΕΔΕΣ του Ζέρβα μέχρι τα Τάγματα Ασφαλείας και περιλαμβάνει τις ομάδες που συγκροτεί ο στρατηγός Σπηλιωτόπουλος στην Αθήνα, την οργάνωση των καπετάνιων στην Ανατολική Μακεδονία και διάφορους άλλους ακροδεξιούς σχηματισμούς. Το κοινό σημείο όλων αυτών είναι ο έντονος αντικομμουνισμός τους. Από αυτές τις ομάδες μόνο εκείνη του Ζέρβα, του Σπηλιωτόπουλου και οι καπετάνιοι αναγνωρίζονται από τους Βρετανούς και εξοπλίζονται με αυξανόμενο ρυθμό.

⁷⁰ W.O.201/1777 Συνάντηση Παπανδρέου και Στρατιωτικού Διοικητή Μέσης Ανατολής, 1 Ιουνίου 1944

Το βρετανικό στρατηγείο στο Κάιρο αποφασίζει τον Ιούλιο να αυξήσει τις δυνάμεις του Ζέρβα στις 10.000, μέχρι τότε δεν του επέτρεπαν να διατηρεί με βρετανικά έξοδα δύναμη μεγαλύτερη των 3.000 ανδρών. Η δύναμη των καπετάνιων είναι ασήμαντη, δεν ξεπερνούν τους 1.000 άνδρες ενώ δεν είναι όλοι οπλισμένοι. Εμφανίζονται ως ομάδα στα μέσα της άνοιξης 1944 και Βρετανοί αξιωματικοί σύνδεσμοι αναφέρουν ότι αποτελούνται από μέλη της οργάνωσης ΠΑΟ, που είχε διαλύσει παλαιότερα ο ΕΛΑΣ ως συνεργάτες των Γερμανών, και από άλλους που παραδέχονται ότι πράγματι συνεργάστηκαν με τους Γερμανούς ενάντια στον ΕΛΑΣ.⁷¹

Η αντιμετώπιση των Ταγμάτων Ασφαλείας είναι ενδεικτική των συμβιβασμών που χαρακτηρίζουν την πολιτική των βρετανών και των αστικών κομμάτων που συμμετέχουν στην Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας.

Στα τέλη Μαΐου 1944 η ένταξη τους στον εθνικό στρατό όπως και άλλων παρεμφερών οργανώσεων αντιμετωπίζεται θετικά στο Κάιρο. Στις 4 Ιουνίου μετά από αίτημα της κυβέρνησης Παπανδρέου και τη σύμφωνη γνώμη του Leeper διακόπτεται η από αεροπλάνα ρίψη φυλλαδίων στην Ελλάδα που καταγγέλλουν τα Τάγματα Ασφαλείας. Τρεις βδομάδες αργότερα το BBC με εντολή του Foreign Office σταματά να καταγγέλλει στις ελληνικές εκπομπές του τα Τάγματα Ασφαλείας. Έχει προηγηθεί εισήγηση του λόρδου Μοϋνε, Βρετανού υπουργού Μ. Ανατολής, από το Κάιρο σύμφωνα με την οποία όχι μόνο δεν πρέπει να αποξενωθούν τα μέλη των Ταγμάτων Ασφαλείας που τάσσονται υπέρ των συμμάχων και τα οποία μπορεί να αποτελούν το 70% της δύναμής τους, αλλά αντίθετα τα καλύτερα στοιχεία από αυτά να ενταχθούν στον εθνικό στρατό που τότε σχεδιάζεται. Η πρόταση αυτή εδράζεται στο επιχείρημα ότι δεν είναι γνωστό ποια τμήματα του πληθυσμού στην Ελλάδα στηρίζουν την κυβέρνηση Παπανδρέου. Παραμένει όμως ανοικτό, στην διάρκεια αυτών των μηνών, το ζήτημα της δημόσιας αποκήρυξης των Ταγμάτων Ασφαλείας όπως άλλωστε έχει συμφωνηθεί στο Συνέδριο του Λιβάνου. Παρά τα επανειλημμένα αιτήματα του ΕΑΜ και της ΠΕΕΑ ο Παπανδρέου συνεχίζει να αναβάλλει την αποκήρυξη τους ακόμα και όταν το σχέδιο του να τα εντάξει στον εθνικό στρατό εγκαταλείπεται. Στα μέσα

⁷¹ R9274 F.O.371/43688 Σημείωμα SOE «Η Ανατολική Μακεδονία και οι Καπετάνιοι» και παρατηρήσεις του F.O. 27 Ιουνίου 1944. Η εκ των υστέρων ένταξη των σωμάτων αυτών στο χώρο της αντίστασης επιχειρείται με το Ν. Μαρατζίδης (επιμ.). *Οι άλλοι καπετάνιοι*, Εστία, Αθήνα, 2005

Αυγούστου το Foreign Office τονίζει στον Leeper ότι ο Παπανδρέου πρέπει να διευκρινίσει τη θέση της κυβέρνησης του στο θέμα αυτό.

Τελικά με ανακοίνωση της που μεταδίδεται από το BBC στις 6 Σεπτεμβρίου η ελληνική κυβέρνηση αποκηρύσσει τα Τάγματα Ασφαλείας και τα προειδοποιεί να περάσουν στο πλευρό των συμμάχων χωρίς ωστόσο να δώσει συγκεκριμένες διαταγές για το πώς αυτό θα πραγματοποιηθεί.⁷²

Αυτή η εσκεμμένη ασάφεια αντικατοπτρίζει τη συνεχιζόμενη απροθυμία της κυβέρνησης ως προς τη στάση που πρέπει να τηρήσει απέναντι σ' αυτές τις μονάδες και σ' άλλες παρόμοιες οργανώσεις. Αναμφίβολα τα περισσότερα μέλη της Κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας, με εξαίρεση τους υπουργούς του ΕΑΜ, θεωρούν τα Τάγματα Ασφαλείας ένα αποτελεσματικό αντίβαρο στο ΕΑΜ. Αυτή όμως η ψευδαίσθηση καταρρέει όταν ο ΕΛΑΣ επιτίθεται με επιτυχία σ' ορισμένα από αυτά στην Πελοπόννησο στις αρχές Σεπτεμβρίου μετά την αποχώρηση των Γερμανών.

Την περίοδο αυτή το φάσμα του ΕΑΜ να καταλαμβάνει την εξουσία διαγράφεται ως απειλητική προοπτική για τις βρετανικές και ελληνικές αρχές στο εξωτερικό αλλά και σε μεγάλη μερίδα του πληθυσμού στην Ελλάδα. Αναφορές που υπογραμμίζουν ένα τέτοιο ενδεχόμενο καταφθάνουν στο Foreign Office με μεγάλη συχνότητα. Στις αρχές Αυγούστου ένας αξιωματικός του Ζέρβα, ο συνταγματάρχης Νικολόπουλος, αποκαλύπτει ότι το ΕΑΜ έχει σχεδιάσει τη σφαγή 60.000 κατοίκων της Αθήνας τις πρώτες ώρες μετά την απελευθέρωση και ότι οι ομάδες των εκτελεστών έχουν ήδη συγκροτηθεί. Αυτή η αναφορά προκαλεί ιδιαίτερη ανησυχία επειδή ο αντισυνταγματάρχης N.Hammond, που αντικαθιστά τον συνταγματάρχη Ch. Woodhouse στην αρχηγία της Βρετανικής Στρατιωτικής Αποστολής, πιστεύει ότι απεικονίζει πιστά την κατάσταση.⁷³ Το Foreign Office και η κυβέρνηση Παπανδρέου συνεχίζει να δέχεται μια σειρά από παρόμοιες αναφορές αποτέλεσμα διαδόσεων, λανθασμένων πληροφοριών και προπαγάνδας από το ραδιοφωνικό σταθμό της Αθήνας που επιτείνουν το γενικό κλίμα ανησυχίας

⁷² R15578 F.O.371/43734 Leeper προς Eden, 11 Σεπτεμβρίου 1944. Lars Baerentzen, « Η Απελευθέρωση της Πελοποννήσου, Σεπτέμβριος 1944» στο *Η Ελλάδα στη Δεκαετία 1940-1950* σ.229. Βλέπε επίσης το διεξοδικό άρθρο του J.L.Hondros «Η Μεγάλη Βρετανία και τα ελληνικά Τάγματα Ασφαλείας», Σ.Φλαϊσερ, Ν.Σβορώνος (επιμ) *Ελλάδα 1936-1944 Δικτατορία-Κατοχή-Αντίσταση*, Μορφωτικό Ίδρυμα ΑΤΕ. Αθήνα, 1989, σ262-276

⁷³ R12845 F.O. 371/43691, Force 133 S.O.E. Daily Situation Report Ap.347, 2 Αυγούστου 1944

στην Ελλάδα και το οποίο αναπόφευκτα αντανακλάται και επηρεάζει τις ελληνικές και βρετανικές υπηρεσίες.

Στις 19 Σεπτεμβρίου ο Leeper πληροφορεί το Λονδίνο ότι ενώ οι Γερμανοί ελέγχουν ακόμα την Αθήνα άλλες περιοχές της Ελλάδας περνούν στον έλεγχο του ΕΑΜ. Ο Παπανδρέου, εξαιρετικά ανήσυχος και αποθαρρυσμένος, όπως αναφέρει ο Leeper, από τη δράση του ΕΑΜ πιστεύει ότι μόνο η γρήγορη αποστολή βρετανικής δύναμης, οσοδήποτε περιορισμένης, θα σώσει την Ελλάδα από την κυριαρχία αυτής της οργάνωσης.

Ο Leeper όμως εκτιμά ότι δεν πρέπει να γίνονται πιστευτές οι αναφορές για τη δράση του ΕΑΜ στις περιοχές που εκκενώνει ο εχθρός. Ανάμενε μια πολύ χειρότερη κατάσταση σ' αυτή τη μεταβατική περίοδο αλλά, όπως επισημαίνει, είναι προφανές ότι η παρουσία του ΕΑΜ στην κυβέρνηση επιδρά κατευναστικά στα μέλη της οργάνωσης στην Ελλάδα. Η Αθήνα παραμένει το κλειδί της υπόθεσης υπογραμμίζει ο Leeper.⁷⁴ Εκεί εισέρχεται κρυφά στις 6 Οκτωβρίου μια τριμελής επιτροπή από υπουργούς, οι Π.Μανουηλίδης, Θ.Τσάτσος και Γ.Ζεύγος και αρχίζουν να συνεργάζονται στενά με το διορισμένο από τον Παπανδρέου στρατιωτικό διοικητή της Αθήνας στρατηγό Σπηλιωτόπουλο για την απρόσκοπτη είσοδο της κυβέρνησης και των βρετανικών δυνάμεων στην πόλη.

Οι γερμανοί συνεχίζουν να υποχωρούν βαλλόμενοι από δυνάμεις του ΕΛΑΣ και ΕΔΕΣ ενώ κλιμάκια της Κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας εγκαθίσταται στις περιοχές που εκκενώνονται.

Στις 3 Οκτωβρίου οι γερμανικές δυνάμεις αποχωρούν από την Πάτρα και βρετανικά στρατεύματα εισέρχονται στην πόλη όπου επικρατεί μεγάλη ένταση από την παρουσία ενός τάγματος ασφαλείας αλλά και δυνάμεων του ΕΛΑΣ.

Η συνεργασία του Βελουχιώτη με τον Κανελλόπουλο με τη νέα του ιδιότητα ως Περιφερειακού Διοικητή Πελοποννήσου έχει ως αποτέλεσμα να αφοπλιστούν χωρίς αιματοχυσία τα Τάγματα Ασφαλείας στην Τρίπολη και στην Πάτρα όπου γίνονται δεκτοί με ενθουσιασμό στις 7 Οκτωβρίου.

Στις 11 Οκτωβρίου ο Leeper τηλεγραφεί στο Λονδίνο ότι το ΕΑΜ συνεργάζεται με την κυβέρνηση από καθαρό καιροσκοπισμό. Επειδή γνωρίζει το βρετανικό ενδιαφέρον για την Ελλάδα, αναμένει την άφιξη

---

⁷⁴ R15688 F.O 371/43693 .τηλεγράφημα Leeper 55, 1 Οκτωβρίου 1944.

βρετανικών στρατευμάτων και αν αποβιβαστεί ικανός αριθμός από αυτά θα συνεχίσει αυτή τη συνεργασία. Ο Leeper υποστηρίζει με έμφαση ότι η παρούσα κατάσταση ενότητας οφείλεται μόνο στην επιρροή της βρετανικής κυβέρνησης η οποία πρέπει να διατηρηθεί με κάθε τρόπο.⁷⁵ Αυτή όμως η εκτίμηση του είναι λανθασμένη. Η απόφαση του ΚΚΕ και του ΕΑΜ να συνεργαστεί με τους βρετανούς και την ελληνική κυβέρνηση στην απελευθέρωση της Ελλάδας και να συμβάλει στην ενότητα που επικρατεί στη φάση αυτή δεν εξαρτάται από την επιρροή της βρετανικής κυβέρνησης όπως θέλει να πιστεύει ο πρεσβευτής της.

Η Αθήνα έχει την ίδια σημασία για το ΕΑΜ αν αποφασίσει να καταλάβει την εξουσία που έχει για τους Βρετανούς για την επιτυχία της πολιτικής τους.

Οι Βρετανοί αξιωματικοί σύνδεσμοι στην Αθήνα τις τελευταίες ημέρες πριν την απελευθέρωση δεν αναφέρουν καμία τέτοια δραστηριότητα του ΕΑΜ.

Οι τελευταίες γερμανικές μονάδες εγκαταλείπουν την Αθήνα στις 12 Οκτωβρίου ενώ ο λαός ήδη διαδηλώνει στους δρόμους. Το απόγευμα της ίδιας ημέρας ο αντισυνταγματάρχης R. Sheppard, ο Βρετανός σύνδεσμος που συνεργάζεται με την κυβερνητική επιτροπή που έχει εγκατασταθεί στην Αθήνα, επισκέπτεται για να ελέγξει την κατάσταση τα προάστια και τις περιοχές που ελέγχει το ΕΑΜ στην πόλη. Αναφέρει στο Κάιρο ότι επικρατεί απόλυτη ησυχία παντού, χωρίς ταραχές και ότι οι δρόμοι είναι σχεδόν άδειοι. Ο ΕΛΑΣ της Αθήνας και άλλες οργανώσεις περιπολούν με πειθαρχία.⁷⁶ Στις έξη μέρες που ακολουθούν μέχρι την άφιξη της Κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας η ίδια κατάσταση επικρατεί.

Η ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ ΚΑΙ Ο ΔΕΚΕΜΒΡΗΣ

Η Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας αποβιβάζεται από το θωρηκτό *Αβέρωφ* στον Πειραιά στις 18 Οκτωβρίου και κατευθύνεται στην Ακρόπολη όπου ο Παπανδρέου υψώνει την ελληνική σημαία. Με την παρουσία του στρατιωτικού διοικητή για την Ελλάδα στρατηγού Scobie δίπλα στον Παπανδρέου οι Βρετανοί καθιστούν σαφή την επιρροή τους στην εγκατάσταση της κυβέρνησης στην Αθήνα.

⁷⁵ R16325 F.O.371/43694 τηλεγράφημα Leeper 84, 11 Οκτωβρίου 1944

⁷⁶ R16803 F.O.371/43694 SOE προς F.O. "The Situation in Athens" 15 Οκτωβρίου 1944